

חוברת 'פעמים' 66 מוקדשת לחקר קורותיהם של היהודים בסוריה מימי הביניים ועד עלייתם לארץ-ישראל בשנות התשעים של המאה העשרים. המאמרים שעניינם קורותיה של יהדות סוריה חולקו לשני מדורים: ימי הביניים והעת החדשה. המאמרים העוסקים בימי הביניים מתמקדים בחקר ההנהגה היהודית בקהילות ישראל בסוריה רבתי וזיקתן לארץ-ישראל והנהגתה, ואילו המאמרים שעניינם העת החדשה מקדישים תשומת לב רבה להעפלה, לעלייה לארץ-ישראל ולהשפעתו של הסכסוך הישראלי הערבי, שסוריה נטלה בו חלק לא מבוטל, על היחסים בין יהודי סוריה לבין השלטונות והאוכלוסייה הלא-יהודית הסונית, השיעית והנוצרית. מדור 'פעלים' של חוברת זו הוקדש ליצירתו האומנותית של מוריס מוסירי 'אחרון יוצרי כלי המתכת המשובצים לשימוש יומיומי ולנוי' ובעליו האחרון של ה'באזאר האומי' בדמשק.

ימי הביניים

■ הציר העיקרי של הפעילות הפוליטית, הכלכלית והצבאית במאות העשירית עד השלוש עשרה היה ציר מצרים-סוריה. ניתן היה לצפות כי גם בחיי הציבור היהודי יתואר ציר מצרים-סוריה כציר פעילות בלבד. ואמנם זו התמונה המצטיירת ממחקרים העוסקים בתולדות המזרח הקרוב והנשענים בעיקר על מסמכי הגניזה. ברם, לא כך היו פני הדברים, שכן, לטענתו של פרופ' מנחם בן-ששון, נוכחותה של הנהגה יהודית קדושה, ישיבת ארץ הצבי, יורשת הסנהדרין, שהיתה בעלת סמכויות פעולה נרחבות, ומוסד ההנהגה העליון של יהודי האזור הרבניים, היא שקבעה במידה לא-קטנה את יחסי ארץ-ישראל וסוריה בעשייה הציבורית היהודית באזור. במאמר מתמקד בן-ששון בזיקה הפורמאלית שביניהן. אגב ניתוחה מעלה המחבר שקהילות ישראל שבסוריה, שהיו במאות 10-11 תחת רשות הנהגת ארץ ישראל, הפכו להיות במאות ה-12 וה-13 למקום המושב של הנהגה זו ולמוקד פעיל שלה, הממונה מינוי רשמי על ארץ ישראל.

פרופ' מנחם בן-ששון מלמד היסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ מן המפורסמות היא שערי סוריה היו מהערים הבולטות באימפריה המוסלמית שבהן התפתחה אוטונומיה מוניציפאלית המבוססת על מוסדות וכוחות עירוניים מקומיים. בקרב ערי סוריה מתייחדת העיר חלב בהנהגה המקומית, האדמיניסטרטיבית והדתית כאחד. במאמר שלפנינו מאששת מרים פרנקל את

טענתה שחקר ההנהגה של הקהילה היהודית של חלב במאות ה-11-12 חושף קווים ייחודיים המזכירים מאוד את אלו המאפיינים את הנהגת העיר עצמה. מרים פרנקל היא תלמידת מחקר בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים וחוקרת מפעל 'אורינס יודאיקוס' במכון בן-צבי.

העת החדשה

■ אחת מפעילותיו המרשימות של המוסד לעלייה ב' היתה העלייה היבשתית הבלתי-לגלית דרך גבול הצפון, בתקופת מלחמת העולם השנייה. ברם, בעוד ששיקולי הגורמים הממסדיים שנטלו חלק בפעילות זו (המוסד לעלייה ב', הסוכנות היהודית ואחרים) נראים לנו כמעט מובנים מאליהם, לא כך הם הדברים ביחס לשאלת מניעתם של העולים עצמם. שכן, כפי שמטעים המחבר ד"ר צבי זוהר, שלא כמו יהודי אירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה לא ניצבו יהודי סוריה ולבנון בפני איום על חייהם. על רקעה של בעייתיות זו ובעזרת ניתוחם של נתונים סטטיסטיים, עדויות ותעודות שונות, מתמודד המחבר במאמר שלפנינו עם השאלה: 'מה היו השיקולים שהביאו אותם לבחור בעלייה? וביתר שאת: מה היו שיקוליהם של ההורים שהחליטו לשלוח ארצה את ילדיהם וילדותיהם בנפרד מהמשפחה – והמדובר בהרבה מקרים בילדים מתחת לגיל 10!'

ד"ר צבי זוהר מלמד היסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים. ■ במאמר שלפנינו ובתעודות המצורפות אליו נדרש ד"ר מיכאל לסקר לקורותיה של יהדות סוריה בעשורים האחרונים, תוך בחינת השפעתו של הסכסוך הערבי-ישראלי בכלל ויחסיהן של ישראל וסוריה בפרט על היחסים שבין היהודים לבין השלטונות והאוכלוסייה הלא-יהודית. לדעתו של המחבר, הסכסוך הערבי-ישראלי והגורם הכלכלי מהווים רק פן אחד במערכת היחסים הסבוכה שבהן נמצאו יהודי סוריה. לדבריו, אפילו אם מדינת ישראל לא היתה קמה, היו יהודי סוריה (כבני-דתם במצרים ועיראק) מיועדים לפורענות, או הופכים לקורבנות התעמולה הפאן-ערבית, וייתכן אף שקיומה של ישראל מנע פגיעה קשה ביהודים.

ד"ר מיכאל לסקר מלמד היסטוריה של עם ישראל במכללת בית ברל.

■ במאמר שלפנינו מתאר ד"ר אליעזר שלוסברג את רקעם, מגמותיהם ואופיים של הרצאותיו של חכם אדמון כהן, המהוות דוגמה מובהקת לפעילות שנועדה להפיץ תורה ולשמור על צביונה של הקהילה היהודית בסוריה בעשורים האחרונים. הפצתן של ההרצאות החלה בחג הפסח תשמ"ב. מאוחר יותר כונסו ההרצאות לספר מקיף, שזכה למספר מהדורות, ובכך הפך להיות הספר העברי האחרון שיצא לאור בארם צובה.

ד"ר אליעזר שלוסברג מלמד היסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בראילן ברמת גן.

פעלים

■ מוריס מוסירי, נצר למשפחת צורפי נחושת דמשקאים למן ראשית המאה הכ' ובעליו של 'הבאזאר האומיי' בטאלע אלפצ'ה, המשיקה אל הרובע היהודי בדמשק ורב-אומן בדרכי העיצוב והעיטור, הוא אחרון יוצרי כלי המתכת המשובצים לשימוש יומיומי ולנוי. בדברי המבוא לעבודותיו מטעימה עירית ציפר, המתבססת על ניתוחן של מוטיבים שונים, שבשלבן ישן עם חדש – מסורות אסלאמיות עתיקות יומין עם אסתטיקה מערבית – משקפות יצירותיו של 'הבאזאר האומיי', שנוסד על-ידי אביו של מוריס מוסירי, ציון מוסירי, ב-1925, את התהפוכות שעברו על האמנויות האסלאמיות בעקבות הקולוניזאציה המערבית במאה הי"ט. עירית ציפר היא אוצרת במוזיאון ארץ-ישראל בתל-אביב ותלמידת מחקר באוניברסיטת תל-אביב.

עיונים וביקורות

- 'אתרים יהודיים במצרים' – רשימתו של שלמה אלון על ספרו של יורם מיטל, 'אתרים יהודיים במצרים'.
- 'מחקר מקיף על השירה הערבית-היהודית בצפון אפריקה' – מאמרו של פרופ' יוסף טובי על ספרו של יוסף שטרית 'השירה הערבית-יהודית שבכתב בצפון אפריקה – עיונים פואטיים, לשוניים ותרבותיים'.